

MÉS DE SEIXANTA ANYS DE CONTRIBUCIONS A L'ONOMÀSTICA

Ramon AMIGÓ

Ja fa seixanta anys des que va sortir a la llum el primer recull de noms de lloc de Catalunya, sobre el terme municipal de Sant Pere de Riudebitlles. D'aleshores ençà han anat apareixent de forma esporàdica, al llarg del temps, diferents treballs fins a sumar els quasi vuitanta reculls actuals d'onomàstica de les terres catalanes confeccionats amb el propòsit que compreguin tots els noms de cada sector analitzat, tant dels actuals com dels caiguts en desús.

Des que es va publicar el primer recull de noms de lloc de Catalunya, “de tanta importància per a la defensa de la catalanitat” i perquè “per culpa [...] de la nomenclatura estafeta dels mapes de l'Estat, perill de perdre gran quantitat de formes autòctones i de no saber gaire on som”; d'aleshores ençà han passat més de seixanta anys. Aquell primer recull va ésser dedicat al terme municipal de Sant Pere de Riudebitlles, gràcies al valuós treball de recerca de Cristòfor Cardús. Encara hem tingut el goig de saludar-lo aquest inici d'estiu de 1997, al seu domicili de Sant Pere, on ens va acollir i ens va fer participar una mica de les seves il·lusions de nonagenari, mostrant-nos pintures, gravats, llibres i, sobretot, la seva col·lecció de tremps.

Després d'aquella publicació, el país va quedar aturat per una guerra i per les seqüeles d'una nova derrota militar. El 1936, Josep Iglésies ja tenia llest el seu recull del terme municipal i parroquial de la Riba, que no es va poder publicar fins al 1953. El llibre conté un apèndix amb les normes de Joan Coromines i Enric Ribas per als reculls de noms de lloc de Catalunya. Unes normes que es tornaven a publicar perquè, a causa dels trasbalsos que s'han dit, no s'havien pogut divulgar mitjançant el recull de Sant Pere de Riudebitlles, que també les aportava. Segons aquelles normes, els reculls havien d'anar organitzats en dues parts, una de dedicada a la ruralia i una, al nucli de població i, en cada una d'elles, d'una manera temàtica: agregats, muntanyes, valls, partides, etc.; barris, carrers, places, etc. Per a la transcripció fonètica, es donaven unes directrius simplificades, sense haver de recórrer als signes fonètics el coneixement dels quals llavors era restringit a universitaris especialitzats.

Seguint aquesta normativa, es van publicar uns quants dels reculls que van venir després. Eren unes llistes numerades i els números conduïen a notes de peu de pàgina amb les explicacions del lloc que el nom designa. Convindrà de distingir els que van aparèixer sense índex alfabètic de noms al final dels que sí que en porten. Els que no en tenen ofereixen inconvenients a l'hora de saber si contenen o no un cert nom que pot interessar de localitzar. És el cas dels inventaris de Reus (1957), la Pobla de Claramunt (1960), Maspujols (1966), Vilaplana (1970), la Selva de Mar (1983), Vilalba dels Arcs (1985) i Martorell (1991), aquest últim amb un apèndix antroponímic. El de Vilalba porta al final 77 pàgines amb la transcripció de 880 fragments numerats de documents de l'arxiu parroquial; quan un nom de la llista és confirmat en un d'aquells papers, s'hi condueix.

El 1962, per primer cop el treball porta al final un índex alfabètic, des del qual es condueix al número que li correspon a la llista. Quan el nom és format per més d'una paraula, a part de

l'article, si n'hi ha, l'índex té en compte la paraula que expressa la part específica del nom. Amb aquest ajut per al maneig de l'inventari, es publiquen els termes de l'Aleixar (1962), la Mussara (1963), Castellvell del Camp (1966), Almoster i Constantí (1968), la Febró (1974), Gandesa (1976), Arbolí i Vila-seca i Salou (1978), Riudoms (1979), Benissanet i la Canonja (1980), les Borges del Camp i Capafonts (1981), Cabacers i Tremp (1983), la Morera de Montsant (1984), la Masó (1985) i el Lloar (1988). El de Vilallonga de Ter (1979), també amb índex alfabètic, és una mica diferent perquè els noms van distribuïts en set zones orogràfiques i dintre de cada zona porten un ordre que pretén coincidir sense que ho aconsegueixi gaire amb la situació topogràfica corresponent. Aquest ordenament va ésser recomanat per Joan Coromines, però va resultar poc operatiu per la dificultat -moltes vegades la impossibilitat- de delimitar sobre el terreny l'extensió que abraça el nom d'una partida de terra.

També hi ha llista alfabètica als de la Pobla de Mafumet (1986), Renau (1990), Montnegre al terme de Sant Celoni (1992) i Batea (1994), però en aquests quatre casos resulta poc útil confeccionada com és prenent per base la paraula que correspon al terme genèric quan el nom és format per més d'un element. S'hi ha d'afegir Esparreguera (1989), que és un treball d'unes característiques especials: el número que acompanya cada nom condueix a mapes fragmentats distribuïts per 40 pàgines; les explicacions afecten 52 masos dibuixats en 17 pàgines i alguns noms s'expliquen a les últimes 8 pàgines.

En la majoria d'aquests treballs l'antroponímia és poc elaborada: al final, una relació dels cognoms predominants quan es fa el recull i una dels renoms, com a apartats relativament independents del cos de l'obra.

El primer treball organitzat "a la moderna" és *La rogalia de Caldes de Montbui* (1962), del Dr. Enric Moreu-Rey, presentat en forma de diccionari onomàstic amb entrades per la part específica dels noms formats per més d'una paraula tret de quan l'específic és un adjectiu i amb entrades complementàries per a les paraules genèriques, des de les quals es condueix a l'específica que hi correspon. Sense transcripció fonètica. Hi ha 55 apèndixs amb transcripcions de documents antics, llistes d'habitants del segle xv, fogatge del 1516, repartiment de contribució de fogatge del 1760, rectorologia des de l'any 989, escrivans des del 1094, malnoms, i altres relacions que contenen onomàstica.

El mateix autor va aportar dos treballs més preparats amb els mateixos criteris, sobretot el de l'Albiol, amb un apèndix de cognoms d'èpoques passades, i també el de Passanant (1978). Tanmateix, la utilització, com per inèrcia, del sistema "antic" no es va començar a abandonar fins al 1982, amb Vilanova d'Escornalbou que, si bé va optar per l'organització alfabètica dels noms, va mantenir tanmateix l'antic terme de l'Arbocet separat del de Vilanova, va tractar els dos espais rurals amb independència dels dos nuclis de població i va deixar per al final cognoms i renoms. Així i tot, darrere seu, tal com ja s'ha vist, encara en van arribar uns quants més que no van gosar trencar els motlles primitius. El nou procediment inaugurat pel Dr. Moreu-Rey s'ha mantingut constant a partir del recull de Prades (1985), seguit dels de Sitges, Vilablareix (1986), l'Estany, Rasquera i la reestructuració ampliada de Reus (1988), Riudecanyes (1989), Barberà de la Conca, amb diversos apèndixs i comentaris lingüístics, i Cornudella de Montsant (només el terme antic) (1990), Alforja, Felanitx i Riudecols (1991), Albinyana, amb un índex temàtic al final (1992), Albarca, Gratallops, Mont-ral i Perafort (1994), Siurana de Prades, Torroja del Priorat (1995), Ulldemolins (1997) i Mont-roig del Camp i Poboleda (tots dos en premsa). També cal tenir en compte el de Sabadell (sense any, potser 1987), amb una limitació: cronològicament, s'atura a la darrereria del segle XVIII.

Alguns d'aquests treballs han estat tesis universitàries i contenen estudis lingüístics i classificacions diverses; alguns altres, sense haver-ho estat, aporten introduccions riques en informacions geogràfiques, històriques i humanes.

En el cas de Riudecols, un terme actual que inclou dos agregats, hi ha una sola relació de noms i, per saber a quin dels tres antics termes correspon cada entrada, hi ha entre parèntesis la lletra inicial del terme: (r) Riudecols; (i) les Irlles, i (v) les Voltes, un procediment ben útil. El mateix procediment s'ha seguit al terme de Mont-ral, format per diversos antics termes rurals.

Es poden indicar a banda dos treballs notables per la seva particularitat. El de Betesa (1992), a cada entrada del qual correspon la seva interpretació etimològica. I el de Dénia (1995), distribuït en toponímia urbana del nucli principal i dels seus tres agregats, i toponímia rural i marina. A més, toponímia qualificada de “novíssima” referida als noms generats per la indústria turística. És un treball fet amb suport informàtic, amb un programa que ha facilitat una sèrie de classificacions toponímiques i lingüístiques. Això li dona un to diferent i li afeix la categoria. Uns altres reculls onomàstics porten els noms també organitzats alfabèticament, però amb l'inconvenient, que l'alfabetització parteix del terme genèric, amb la qual cosa queda dificultada la localització de qualsevol terme específic, que sovint és la part més interessant d'un nom format per més d'una paraula. Entre aquests hi ha el de Belltall (1991), que comprèn les pàgines 113 a 180 d'un volum que tracta altres temes d'aquella població; i els de Granollers (1990), Gualba i la Llagosta (1996) -que anoten els motius als quals es dona la major importància- per separat de la toponímia, com el de Martorelles (1997) amb els topònims novament oferts per temes, amb un índex que pot ajudar a fer les localitzacions. També s'hi pot incloure el *Diccionari Geogràfic de les Valls d'Andorra* (1977).

Tres reculls notables de sectors litorals de l'illa de Mallorca duen els noms organitzats d'una manera itinerant, és a dir, seguint la posició damunt la costa dels llocs que aquells designen. Són els reculls de la costa de Campos i de la Felanitx (tots dos del 1991) i de Lluçmajor (1996), proveït cada un d'una colla d'apèndixs.

El maneig del treball dedicat a Pena-roja (1990), amb una ordenació pretesament alfabètica i amb un complement d'il·lustracions, planteja tanmateix algun inconvenient. El dedicat a Pallejà (1991) en planteja més perquè s'ha recorregut a uns desdoblaments que han deixat separats els noms del nucli urbà dels de fora del nucli i els actuals dels caiguts en desús, i altres originalitats, a part de l'acudit estrofolari -que s'ha de recomanar de no imitar- de donar de les explicacions un resum traduït al castellà.

Uns treballs de gran abast, no concretats a cap terme, són, per un cantó, el *Corpus de toponímia de Mallorca*, en sis volums (1962-1967) i *Els noms sotaiguats de la mar sitgetana a la rapitenca* (1991). També s'hi ha de posar el que comprèn les masies de tota una comarca, el Solsonès (1995), organitzades per termes municipals i parroquials i amb una gran abundància de documentació des dels temps medievals.

Hi ha igualment dos treballs cartogràfics fets amb intenció exclusivament toponímica: l'arxipèlag de Cabrera (1980) i la costa de Felanitx (1990).

Fins aquí, els setanta-nou reculls d'onomàstica de les terres catalanes dels quals tenim notícia, confeccionats amb el propòsit que compreguin tots els noms de cada sector analitzat, tant els actuals com els caiguts en desús. Són els setanta-set reculls apareguts en lletra impresa i dos que estan a punt d'aparèixer-hi; passaran a vuitanta-un quan trobi editor el de Blancafort, ja completat. Vint-i-nou d'aquests treballs corresponen a termes del Camp de Tarragona (vint, al Baix Camp; sis, al Tarragonès, i tres, a l'Alt Camp); deu, al Priorat; set, a les Balears; cinc, al Vallès Oriental; quatre, a la Conca de Barberà; tres, al Baix Llobregat, i tres, a la Terra Alta; dos, a la Ribera d'Ebre, i dos al Vallès Occidental, i un a cada una de les comarques següents: l'Alta Ribagorça, l'Alt Empordà, Andorra, l'Alt Penedès, l'Anoia, el Bages, el Baix Penedès, el Garraf, el Gironès, la Marina Alta, el Matarranya, el Pallars Jussà, el Ripollès, el Solsonès i el fons de la mar de Sitges a la Ràpita. A la Catalunya del Nord hi ha dos llibres considerables: el dedicat a la *Toponímia Rossellonesa* (1985), de Renada-Laura Portet, i la *Toponymie historique* (1990), de Lluís Basseda, que no es limita al Rosselló. Tots dos aporten hipòtesis etimològiques.

En l'elaboració d'aquests vuitanta reculls han intervingut quaranta-cinc autors, inclosos els tres que s'han anomenat més amunt: Bonaventura Adellach Baró, Cosme Aguiló, Josep Alanyà Roig, Joan Alsina Giralt, Ramon Amigó Anglès, Antoni Bach, Vicenç Biete Farré, Artur Bladé Desumvila, Manuel Bofarull Terrades, Isidre Clopas Batlle, Ramon Ganyet Solé, Enric Garcia-Pey, Pilar Gispert-Saüch Viader, Joan Ivars Cervera, Ferran Jové Hortonedà, Isabel Llopis Llorca, Josep Llovera, Desideri Lombarte Arrufat, Albert Manent Segimon, Carles Maristany Tió, Josep M. Mascaró Passarrius, Albert Masegur Giralt, Jordi Mir Parache, Josep Miró Torres, Antoni Monner Estopiñà, Maria Teresa Montaña Martí, Ignasi M. Muntaner Pascual, Josep Paulo Sàbat, Eugeni Perea Simon, Carme Plaza Arqué, Joan Prats Sobrepere, Jaume Quintana Llauneta, Josep Recasens Llorca, Josep Riba Gabarró, J. L. Rodríguez Lara, Dolors Roigé Figueras, Jaume Sabaté Alentorn, Miquel Salvador Jassans, Josep M. Sans Manasanch, Xavier Terrado Pablo, Josep Veciana Aguadé i Pere Xamena Fiol.

Sabem que hi ha treballs en curs de confecció, sobretot al Camp: Alcover, l'Argentera, Botarell, Cabra, Cambrils, els Garidells, Montbrió, el Morell, Pradell, Pratdip, la Selva, Torredembarra i Vila-rodona; al Matarranya: Mont-roig de Tastavins i Vall-de-roures; al Priorat, la Vilella Alta, i Serral, a la Conca de Barberà. I uns altres en projecte: Altafulla, Duesaigües, el Milà i el Rourell, al Camp; Vilanova de Prades, a la Conca; al Baix Ebre, Benifallet, i l'Albi, a les Garrigues. A part d'aquests treballs amb la pretensió que siguin complets, n'hi ha que són fragmentaris, publicats en sengles revistes com el de Santa Coloma de Queralt (1978), limitat a les partides de terra, i el de Vallbona de les Monges (1969), que anota partides i antropònims. Dedicats només a antroponímia, especialment noms de casa, de masos i renoms, hi ha llibres que corresponen a les Corts (1993), Juneda (1992), Masquefa (1994?), Santa Coloma de Queralt (1977 i 1997) i Sitges (1987). S'han de posar en relleu, per l'estudi acurat que contenen, els de Llorenç i Maldà (1993) i el de Lilla (1996). Un treball que correspon a Èller, agregat a Bellver de Cerdanya (1976), es dedica a estudiar els noms d'un cadastre del 1716, el primer que es va fer després del Decret de Nova Planta. Els reculls que es limiten a inventariar noms de carrers són abundants; n'hem vist vint-i-tres, del Principat i de les Illes, i possiblement n'hi ha més, que no hem tingut ocasió de comptabilitzar.

L'interès per l'antroponímia es nota examinant el *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*. Fins al mes de desembre del 1996, en aquesta publicació hem comptat fins a tres-cents seixanta-cinc col·laboracions dedicades a antroponímia, procedents dels quatre cantons de les terres catalanes, majoritàriament del Principat i del País Valencià, però també de les Illes, de la Catalunya del Nord i d'Andorra. Hi ha una majoria d'aquests treballs, que sobrepassa el quaranta per cent, que examina els cognoms, i més d'un trenta per cent que es concentra en l'anàlisi de renoms i noms de casa. En proporcions més petites, n'hi ha que s'interessen pels prenom tots sols i uns altres, pels prenom i cognoms, conjuntament. La fracció més petita correspon als que analitzen al mateix temps prenom, cognoms i renoms. Molts d'aquests treballs no es limiten a una llista informativa, sinó que s'internen en una diversitat d'anàlisis, com de procedència geogràfica o documental, professional, tributària, amb classificacions semàntiques, observacions lingüístiques, ortogràfiques, de fonètica sintàctica, etc. No són, però, reculls d'onomàstica global, sinó reculls i estudis circumscrits a una especialització.

L'AVENÇ, núm. 226, juny 1998